

§ 1. Поняття і зміст громадянства

Громадянство України — це постійний правовий зв'язок між фізичною особою і Українською державою, що проявляється у їх взаємних правах та обов'язках.

Громадянство слід розглядати як:

- суттєву характеристику основ правового статусу особи;
- як суб'єктивне право особи на громадянство і
- як правовий інститут конституційного права.

У першому аспекті це означає, що від наявності громадянства залежить обсяг правосуб'єктності особи, оскільки не громадяни володіють меншим обсягом прав, свобод і обов'язків. У другому аспекті це означає, що кожна людина має право на громадянство, тобто на постійний правовий зв'язок з відповідною державою. Право на громадянство як суб'єктивне право закріплюється не тільки в нормах конституційного права, а й у міжнародних документах.

Громадянство як правовий інститут — це сукупність конституційних норм, які врегульовують однорідні суспільні відносини по набуттю, припиненню громадянства, процедур з питань громадянства. Предметом правового регулювання громадянства є саме ці питання. Громадянство в Україні регламентується такими актами, як Конституція України, Закон «Про громадянство України», а також «Порядком провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень», затвердженим Указом Президента України від 27 березня 2001 р. У ст. 4 Закону «Про

громадянство України» встановлено, що питання громадянства регламентуються і міжнародними договорами, і якщо цими договорами встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Законі «Про громадянство України», то застосовуються правила міжнародного договору.

Інститут громадянства замінив інститут підданства. Термін «підданство» вживається лише у монархічних державах, і в тому ж значенні, що й термін «громадянство».

Наявність у особи громадянства дає їй можливість користуватися всіма правами і свободами і нести всі обов'язки, їх обсяг залежить від наявності чи відсутності у особи статусу громадянина даної країни. Громадянство — визначальний чинник для характеристики правового статусу особи, найважливіший його елемент.

Тому слід відрізнити поняття «народ» і «населення», оскільки на відміну від населення як сукупності осіб, що проживають на території України і становлять демографічну категорію, громадяни України утворюють її народ, що є державно-правовою категорією.

В інституті громадянства ємко проявляється суверенітет держави, оскільки Україна шляхом законодавчого регулювання визначає, хто є громадянином України. Право на громадянство — невід'ємне право кожної людини, що визначено у Загальній декларації прав людини (ст. 15), у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 24). Відповідно до цього Україна вживає заходів щодо зменшення на своїй території випадків безгромадянства. Виходячи із значення інституту громадянства для кожної людини, суспільства і держави, питання регламентації відносин громадянства згідно зі статтями 85 та 92 Конституції України віднесено до виключної компетенції Верховної Ради України.

Громадянство — це постійний, а не тимчасовий правовий зв'язок. Він проявляється у просторі і в часі. Змістом громадянства є взаємні права і обов'язки громадянина і Української держави. Постійний правовий зв'язок між особою і державою виникає та існує в силу визнання державою даної особи своїм громадянином. Цей зв'язок проявляється у поширенні суверенної влади держави на дану особу, навіть якщо вона перебуває за кордоном. Тому цей зв'язок є постійним і стійким. Відповідно громадяни володіють усім комплексом соціальних, економічних, особистих і політичних прав, несуть всі обов'язки, зобов'язані виконувати Конституцію і закони, захищати суверенітет і територіальну цілісність України. Держава ж повинна охороняти права і свободи

громадян, створювати належні умови для реалізації громадянами своїх прав і свобод. Це впливає з того, що згідно з Конституцією (ст. 3) утвердження і забезпечення прав і свобод людини є голодним обов'язком держави, що Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (ст. 25).

Таким чином, громадянство в Україні характеризується:

1. стійким характером зв'язків Української держави і особи;
2. індивідуальним, документально юридичне оформленим громадянством кожної людини (наявність відповідного документа, який містить вказівку на громадянство); в) двостороннім зв'язком людини і держави, що проявляється у їх взаємних правах і обов'язках; г) поширенням на громадянина суверенної влади держави як всередині країни, так і за її межами.

§ 2. Принципи громадянства

Принципи громадянства України — це вихідні засади, керівні ідеї, які одержали закріплення в законодавстві у взаємовідносинах між державою і особою.

Конституція України і Закон «Про громадянство України», інші акти встановлюють принципи громадянства. Йдеться про головні принципи. «Принцип» у перекладі з латинської (рґіпсіріит) означає «засади», «основа».

Ці принципи знайшли втілення в Конституції України 1996 р., у Декларації про державний суверенітет України, в Декларації прав національностей України, в Законі «Про національні меншини», в Законі «Про громадянство України». Вони складають цілісну систему ідей, які є основою законодавства про громадянство, у взаємовідносинах між Українською державою і громадянами.

У ст. 2 Закону «Про громадянство України» встановлюється, що законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах: а) єдиного громадянства; б) запобігання виникненню випадків безгромадянства; в) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України; г) визнання права громадянина України на зміну громадянства; ґ) неможливості автоматичного набуття громадянства іноземцем чи особою без громадянства та автоматичного його припинення; д) рівності перед законом громадян незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України; е) збереження громадянства України незалежно від місця проживання.

Громадянство в Україні базується на таких принципах: 1) єдиного громадянства України; 2) запобігання виникненню випадків безгромадянства; 3) неприпустимості позбавлення громадянина України громадянства; 4) неможливості автоматичного набуття і втрати громадянства; 5) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і часу набуття ними громадянства України; 6) збереження громадянства незалежно від місця проживання громадянина України; 7) визнання права громадянина на зміну громадянства; 8) захисту і піклування про громадян України, що перебувають за межами України; 9) невидачі громадян України іноземній державі.

Принцип єдиного громадянства, закріплений в ст. 4 Конституції України і у ст. 2 Закону «Про громадянство України», означає, що виключається можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі громадянства Автономної Республіки Крим. Законодавство України не допускає існування подвійного громадянства в нашій державі. Сутність цього принципу полягає в тому, що громадянин

України не може одночасно мати громадянство іншої держави. Це конституційне положення спрямоване на забезпечення єдиного правового статусу для всіх громадян України та однакового правового зв'язку кожного громадянина з державою. Не тільки безгромадянство (апатризм), а й подвійне громадянство є негативним явищем. У світовій практиці в результаті колізій правових норм, що врегульовують питання громадянства, можуть виникнути ситуації, коли одна й та ж особа визнається громадянином кількох держав. Для запобігання виникненню таких ситуацій держави укладають угоди, спрямовані на скорочення кількості осіб з подвійним громадянством та створення умов, які запобігали б виникненню подвійного громадянства. На це спрямована і Конвенція про скорочення безгромадянства.

Принцип запобігання виникненню випадків безгромадянства, закріплений у ст. 2 Закону «Про громадянство України», означає недопустимість втрати громадянином України громадянства внаслідок колізій законодавства України із законодавством інших держав, громадянство яких бажає придбати громадянин України. Тому згідно з п. 2 ст. 9 закону особи, які є іноземцями, мають взяти зобов'язання припинити іноземне громадянство і подати документ про це, виданий уповноваженими органами відповідної держави, до органу, що прийняв документи про прийняття її до громадянства України, протягом року з моменту прийняття їх до громадянства України.

Принцип недопустимості позбавлення громадянства громадянина України має особливе значення. Він закріплений у Конституції України (частина перша ст. 25), у Законі «Про громадянство України» (п. 3 ст. 2) і відповідає світовим стандартам, зокрема ст. 15 Загальної декларації прав людини про те, що кожна людина має право на громадянство. У частині другій ст. 15 Декларації встановлено: «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство». У радянські часи позбавлення громадянства широко застосовувалося як форма боротьби з інакомислячими, як своєрідна форма репресії.

Позбавлення громадянства — це розторгнення громадянських зв'язків за ініціативою держави в односторонньому порядку, що не передбачає як умови згоди на це громадянина. Заборона конституційного законодавства України на застосування позбавлення громадянства впливає із права людини на громадянство, двостороннього характеру зв'язків щодо громадянства між людиною і державою, недопустимістю розірвання цих зв'язків, як однією, так і другою сторонами без взаємної згоди.

Принцип неможливості автоматичного набуття і втрати громадянства закріплений у п. 5 ст. 2 Закону «Про громадянство України». У ньому встановлюється, що громадянство в

Україні ґрунтується на принципі неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства шляхом укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя у результаті припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя. У ст. 19 вказується на підстави втрати громадянства України. Але воно втрачається не автоматично, тобто при настанні відповідного юридичного факту, що є підставою втрати громадянства, а з моменту видання Президентом України указу (ст. 22). Це стосується й неможливості автоматичного придбання громадянства. Ст. 9 закону послідовно проводить принцип стійкого правового зв'язку громадянина з державою, що є суттєвою ознакою громадянства. При цьому вона виходить із положення Конвенції про громадянство заміжньої жінки (1957 р.), в якій визначається, що ні укладання, ні розірвання шлюбу з іноземцем, ні зміна громадянства чоловіком в період шлюбу не веде до автоматичної зміни громадянства жінки. Але вона може набути громадянство чоловіка в порядку натуралізації.

Принцип рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і часу набуття ними громадянства України, закріплений у п. 6 ст. 2 Закону «Про громадянство України», означає, що кожний громадянин України володіє однаковими правами, свободами і обов'язками незалежно від підстав набуття громадянства. Не має значення час його набуття. Ця норма впливає з частини першої ст. 24 Конституції України, яка закріплює основоположний принцип конституційного ладу України і світового конституціоналізму: громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Принцип рівності громадянства передбачає необхідність застосування однакових стандартів прав, свобод і обов'язків для всіх громадян України незалежно від будь-яких ознак і обставин, у тому числі часу придбання громадянства.

Принцип збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України, закріплений у п. 7 ст. 2 Закону «Про громадянство України», означає, що виїзд громадянина за межі території держави не означає втрати ним громадянства. Згідно з Законом «Про громадянство України» від 16 квітня 1997 р. однією із підстав втрати громадянства було те, що особа, яка перебуває за межами України, не стала без поважних причин на консульський облік у термін 7 років. Сьогодні такої підстави для втрати громадянства немає.

Принцип визнання права громадянина на зміну громадянства, закріплений у п. 4 ст. 2 Закону «Про громадянство України», означає, що громадянин має право вільно, без особливих перепон, змінити своє громадянство в порядку, встановленому законодавством. У частині першій ст. 25 Конституції України закріплено: «Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство». Це

один із основоположних конституційних принципів, який характеризує не тільки інститут громадянства, а й у цілому правовий статус особи, є відображенням демократизму конституційного ладу. Права громадянина на зміну громадянства ніхто не може позбавити. Стійкий характер правових зв'язків особи і Української держави не означає насильницького, примусового утримання людини в громадянстві. Це б ущемлювало її свободу і суперечило тенденції демократизації суспільних відносин.

Принцип захисту і піклування про громадян України, що перебувають за межами України, закріплений у частині третій ст. 25 Конституції в положенні: «Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами». Це зобов'язує дипломатичні представництва і консульські установи України, посадових осіб вживати необхідних заходів для забезпечення прав українських громадян, які перебувають за кордоном, користуватися в повному обсязі правами, наданими законодавством країни перебування, міжнародними договорами, учасниками яких є Україна і держави перебування громадянина.

Принцип невидачі громадян України іноземній державі впливає із положення частини другої ст. 25 Конституції про те, що: «Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі». Із цього принципу є винятки, які впливають із міжнародних зобов'язань України. Обмеження щодо невидачі державою своїх громадян іншим державам містяться у нормах кримінального права. Відповідно до законодавства України громадянин України, який учинив злочин за межами України, підлягає кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України. Але це не означає, що цей громадянин не може бути притягнутий до відповідальності за місцем учинення злочину, тобто за кордоном.

§ 3. Підстави і форми набуття громадянства України

При розгляді питань громадянства будь-якої держави виникає необхідність з'ясувати, кого ж вважати громадянином цієї держави, оскільки визначення кола осіб, що належать

до громадянства, є її суверенним правом. Згідно зі ст. 3 Закону «Про громадянство України» громадянами України є: 1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) постійно проживали на території України; 2) особи незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 р.) проживали в Україні і не були громадянами інших держав; 3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», а також діти таких осіб, які прибули разом з батьками в Україну, якщо на момент прибуття в Україну вони не досягли повноліття; 4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України. Особи, зазначені у п. 1 частини першої цієї статті, є громадянами України з 24 серпня 1991 р., зазначені у п. 2, — з 13 листопада 1991 р., а у п. 3 — з моменту внесення відмітки про громадянство України.

Документами, що підтверджують громадянство України, є: паспорт громадянина України; свідоцтво про належність до громадянства України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; тимчасове посвідчення громадянина України; проїзний документ дитини; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; посвідчення особи моряка; посвідчення члена екіпажу; посвідчення особи на повернення в Україну.

Відповідно до ст. 6 закону громадянство України набувається на таких підставах: за народженням; за територіальним походженням; у результаті прийняття до громадянства; поновлення у громадянстві; усиновлення; встановлення над дитиною опіки чи піклування; встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки; у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини; шляхом встановлення батьківства; за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України. Встановлені підстави набуття громадянства відповідають інтересам нашої держави та загально визнаним принципам міжнародного права.

Одержання громадянства за народженням (філіація) є головною формою набуття особою статусу громадянина держави. У будь-якій країні переважна більшість її громадян має такий свій статус саме за народженням. У Законі «Про громадянство України» (ст. 7) закріплюються такі форми набуття громадянства України за народженням. Особа, батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України. Особа, яка народилася на території України від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, є громадянином України. Особа, яка народилася за межами України від осіб без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не

набула за народженням громадянства іншої держави, є громадянином України. Особа, яка народилася на території України від іноземців, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків, є громадянином України. Особа, яка народилася на території України, одному з батьків якої надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків або набула за народженням громадянство того з батьків, якому надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, є громадянином України. Особа, яка народилася на території України від іноземця і особи без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства того з батьків, який є іноземцем, є громадянином України. Новонароджена дитина, знайдена на території України, обоє з батьків якої невідомі (знайда), є громадянином України. Особа, яка має право на набуття громадянства України за народженням, є громадянином України з моменту народження.

У нормах законодавства України, що регулюють питання набуття громадянства України, поєднуються принципи права крові та права ґрунту. Стаття 7 закону базується на положенні міжнародних документів щодо зменшення кількості осіб без громадянства, зокрема п. 3 ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п. 1 ст. 1 Конвенції про скорочення випадків безгромадянства.

Набуття громадянства України за територіальним походженням означає, що особа, яка сама або хоча б один з її батьків, дід чи баба, повнорідні брат чи сестра народилися або постійно проживали до 16 липня 1990 р. на території, яка стала територією України відповідно до ст. 5 Закону України «Про правонаступництво України», а також на інших територіях, що входили до складу Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, Української Держави, Української Соціалістичної Радянської Республіки, Закарпатської України, Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), і є особою без громадянства або іноземцем, що взяв зобов'язання припинити іноземне громадянство, та подала заяву про набуття громадянства України, а також її діти реєструються громадянами України.

Важливою підставою набуття громадянства України є прийняття до громадянства України, яке визначається як натуралізація, або укорінення. Натуралізація — це надання органами державної влади країни громадянства зацікавленій особі на її прохання відповідно до визначеної законодавством процедури.

Є дві основні форми натуралізації: індивідуальна натуралізація і натуралізація у

результаті правонаступництва держави. Останній вид натуралізації автоматично виникає в момент утворення нової держави. Надання громадянства в порядку натуралізації відбувається на основі вільного волевиявлення особи. Індивідуальну натуралізацію поділяють на таку, що ґрунтується на особливому виборі, і натуралізацію у результаті прийняття закону.

У ст. 9 Закону «Про громадянство України» визначається ряд вимог та умов, які є обов'язковими для прийняття особи до громадянства України. Це: визнання і дотримання Конституції та законів України; зобов'язання припинити іноземне громадянство або неперебування в іноземному громадянстві; безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років; отримання дозволу на постійне проживання в Україні; володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування, але ця умова не поширюється на осіб, які мають певні фізичні вади (сліпі, глухі, німі); наявність законних джерел існування. Ця вимога не поширюється на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок.

У Законі «Про громадянство України» (ст. 9) визначені обставини, за яких громадянство не може бути надане. Так, до громадянства України не приймається особа, яка: вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид; засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості); вчинила на території іншої держави діяння, яке визнане законодавством України тяжким злочином. Особа, яка набула громадянство України і подала декларацію про відмову від іноземного громадянства, зобов'язується повернути паспорт іноземної держави до уповноважених органів цієї держави. Датою набуття громадянства України у випадках, передбачених ст. 9 закону, є дата видання відповідного указу Президента України.

Одним із способів набуття громадянства є поновлення у громадянстві України, яке прийнято визначати як репатріацію, або реінтеграцію. Цей спосіб є важливим для тих осіб, які раніше перебували у громадянстві України, але за якихось обставин його втратили. Закон передбачає, що така особа може бути поновлена у громадянстві України за її клопотанням. Репатріація відрізняється від натуралізації спрощеним порядком набуття громадянства. Згідно зі ст. 10 Закону «Про громадянство України» особа, яка після припинення громадянства України не набула іноземного громадянства і подала заяву про поновлення у громадянстві України, реєструється громадянином України незалежно від того, проживає вона постійно в Україні чи за кордоном, за відсутності обставин, передбачених частиною п'ятою статті 9 цього закону. Особа, яка після припинення громадянства України набула іноземне громадянство, повернувшись в Україну на постійне проживання, подала заяву про поновлення у громадянстві України, за відсутності підстав, передбачених частиною п'ятою ст. 9 цього закону, реєструється громадянином України. При цьому особа бере зобов'язання припинити іноземне

громадянство і подати документ про це, виданий уповноваженим органом відповідної держави, до органу, що прийняв документи про поновлення її у громадянстві України, протягом року з моменту поновлення її у громадянстві України. Якщо особа, маючи всі передбачені законодавством цієї держави підстави для отримання такого документа, з незалежних від неї причин не може його отримати або їй надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, вона подає декларацію про відмову від іноземного громадянства. У громадянстві не поновлюються особи, які втратили громадянство України внаслідок подання неправдивих відомостей або фальшивих документів.

Датою набуття громадянства України у випадках поновлення громадянства є дата реєстрації набуття особою громадянства України. Особа, яка набула громадянство України і подала декларацію про відмову від іноземного громадянства, зобов'язується повернути паспорт іноземної держави до уповноважених органів цієї держави.

Закон «Про громадянство України» регламентує підстави набуття дітьми громадянства України у результаті усиновлення, внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, у зв'язку з перебуванням у громадянстві України її батьків чи одного з них, у результаті встановлення батьківства, набуття громадянства України особою, визнаною судом недієздатною, у результаті встановлення над нею опіки громадянина України (ст. 11—15). Набуття громадянства України дітьми віком від 15 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою.

Аналіз Закону «Про громадянство України» свідчить, що в ньому закріплено змішану систему набуття громадянства, за якої переважне значення надається принципу права крові, який поєднується із застосуванням принципу права ґрунту.

Відповідно до п. 10 ст. 6 Закону «Про громадянство України» громадянство набувається і за підставами, передбаченими міжнародними договорами України. Таке набуття громадянства має місце: а) при об'єднанні двох і більше держав в одну і при розпаді великої держави; б) при укладанні мирних договорів, угод з питання репатріації, спеціальних угод з територіальних питань, які пов'язані з переходом частини території від однієї держави до другої (цесія), обміну окремими частинами територій, продажу частини території.

У разі територіальних змін можливі оптація і трансферт. Оптація — це добровільний вибір особою громадянства шляхом подання індивідуальної заяви про те, що оптант

бажає жити на території держави, якій передається територія його проживання. Трансферт — автоматична зміна громадянства, коли разом з переходом території автоматично змінюється громадянство незалежно від згоди чи незгоди населення території, яка переходить під юрисдикцію іншої держави. Наприклад, фактично трансферт відбувся при об'єднанні НДР і ФРН1.

§ 4. Підстави і форми припинення громадянства України

Припинення громадянства — це припинення постійного правового зв'язку особи з Українською державою.

Світовий досвід правового регулювання громадянства свідчить, що громадянство може припинятися за такими підставами: 1) в силу закону; 2) позбавлення громадянства; 3) внаслідок виходу або відмови від громадянства; 4) на підставі міжнародних договорів; 5) внаслідок припинення існування держави як суб'єкта міжнародного права.

Згідно зі ст. 17 Закону «Про громадянство України» громадянство припиняється: а)

внаслідок виходу з громадянства України; б) внаслідок втрати громадянства України; в) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України. Вихід з громадянства — це припинення громадянства за ініціативою особи.

Європейська конвенція містить норму, відповідно до якої всі держави, що підписали конвенцію, зобов'язані передбачити можливість припинення громадянства за бажанням особи. Право особи на вихід із громадянства міститься в частині другій ст. 15 Загальної декларації прав людини, в положенні про те, що ніхто не може бути позбавлений права змінити громадянство. Більшість європейських держав не дозволяють виходу із громадянства, якщо це призведе до апатризму, тобто без-громадянства особи. Встановлення відповідних обмежень щодо виходу з громадянства є правомірним.

Вихід із громадянства України — головна підстава його припинення. Конституція України (частина перша ст. 25) встановлює, що громадянин України не може бути позбавлений права змінити громадянство. Вихід із громадянства — акція добровільна, яка відбувається за особистим клопотанням громадянина на ім'я Президента України. Ніхто не має права заборонити особі змінити своє громадянство. Згідно зі ст. 18 Закону «Про громадянство України», особа яка виїхала на постійне проживання за кордон, може вийти з громадянства України за її клопотанням.

При цьому суттєве значення має вирішення питання про громадянство дітей. Закон передбачає такі варіанти розв'язання цієї проблеми. Якщо дитина виїхала разом з батьками на постійне проживання за кордон і батьки виходять з громадянства України, за клопотанням одного з батьків разом з батьками з громадянства України може вийти і дитина. Якщо один з батьків виїхав разом з дитиною на постійне проживання за кордон і виходить з громадянства України, а другий залишається громадянином України, дитина може вийти з громадянства України разом з тим із батьків, який виходить з громадянства України, за його клопотанням. Якщо один з батьків виїхав разом з дитиною на постійне проживання за кордон і виходить з громадянства України, а другий є іноземцем чи особою без громадянства, дитина може вийти з громадянства України разом з тим із батьків, який виходить з громадянства України, за його клопотанням. Якщо дитина виїхала на постійне проживання за кордон і її батьки вийшли з громадянства України, дитина може вийти з громадянства України за клопотанням одного з батьків. Якщо дитина виїхала на постійне проживання за кордон з одним із батьків і він вийшов з громадянства України, а другий є громадянином України, дитина може вийти з громадянства України за клопотанням про це того з батьків, який вийшов з громадянства України. Якщо дитина виїхала на постійне проживання за кордон з одним із батьків і він вийшов з громадянства України, а другий є іноземцем чи особою без громадянства, дитина може вийти з громадянства України за клопотанням того з батьків, який вийшов з громадянства України. Дитина, яка набула за народженням

громадянство України, може вийти з громадянства України за клопотанням одного з батьків незалежно від місця проживання дитини. Дитина, яка усиновлена подружжям, один з якого є громадянином України, а другий є іноземцем, може вийти з громадянства України за клопотанням усиновителя, який є іноземцем. Дитина, усиновлена іноземцями або особами без громадянства, може вийти з громадянства України за клопотанням одного з усиновителів.

Принципове значення має положення, що вихід дітей віком від 15 до 18 років з громадянства України може відбуватися лише за їх згодою.

В законі закріплено, що вихід з громадянства України не допускається, якщо особу, яка клопоче про вихід з громадянства України, в Україні притягнуто як обвинувачену у кримінальній справі або стосовно якої в Україні є обвинувальний вирок суду, що набрав чинності і підлягає виконанню.

Датою припинення громадянства України у випадках, передбачених цією статтею, є дата видання відповідного указу Президента України. Таким чином, не йдеться про автоматичну втрату особою громадянства.

Втрата громадянства. Закон України «Про громадянство України» (ст. 19) встановлює підстави втрати громадянства України. Такими підставами є: 1) якщо громадянин України після досягнення ним повноліття добровільно набув громадянство іншої держави. Добровільним набуттям громадянства іншої держави вважаються всі випадки, коли громадянин України за своїм вільним волевиявленням, вираженим у формі письмового клопотання, набув громадянство іншої держави або якщо він добровільно отримав документ, що підтверджує наявність набуття ним іноземного громадянства, за винятком випадків, якщо: а) діти при народженні одночасно з громадянством України набувають також громадянство іншої держави; б) діти, які є громадянами України і усиновлені іноземцем, набувають громадянство усиновителя; в) громадянин України автоматично набув громадянство іншої держави у результаті одруження з іноземцем; г) згідно із законодавством іншої держави її громадянство надано громадянину України автоматично без його добровільного волевиявлення і він не отримав добровільно документ, що підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави; 2) якщо іноземець набув громадянство України і не подав у порядку, передбаченому частиною п'ятою ст. 8, п. 2 частини другої ст. 9 та частиною другою ст. 10 цього закону, документ про припинення іноземного громадянства або декларацію про відмову від нього; 3) якщо іноземець набув громадянство України і скористався правами або виконав обов'язки, які надає чи покладає на нього іноземне громадянство; 4) якщо особа набула громадянство

України на підставі ст. 9 цього закону у результаті подання свідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів; 5) якщо громадянин України без згоди державних органів України добровільно вступив на військову службу, на роботу в службу безпеки, правоохоронні органи, органи юстиції або органи державної влади чи місцевого самоврядування іншої держави.

В Законі «Про громадянство України» визначена правосуб'єктність громадянина України, який подав заяву про вихід з громадянства, щодо якого оформляється втрата громадянства. Така особа до набрання чинності рішенням про припинення громадянства користується всіма правами і несе всі обов'язки громадянина України.

ст. 21 цього закону встановлено, що рішення про оформлення набуття громадянства України скасовується, якщо особа набула громадянство України відповідно до статей 8 та 10 цього закону шляхом обману, внаслідок подання свідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів, приховування будь-якого факту, за наявності якого особа не може набути громадянство України.

§ 5. Повноваження державних органів, що вирішують питання громадянства.

Процедури з питань громадянства

Питання громадянства досить складні. Ними займаються різні державні органи. За Законом «Про громадянство України», це — Президент України, Комісія при Президентові України з питань громадянства, спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань громадянства і підпорядковані йому органи, Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва, консульські установи. Крім цих органів, питаннями громадянства займаються органи внутрішніх справ різних рівнів, суди.

У системі державних органів особливе місце займає Президент України, який: приймає рішення і видає укази відповідно до Конституції України і цього закону про прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України; визначає порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень; затверджує Положення про Комісію при Президентові України з питань громадянства.

Комісія при Президентові України з питань громадянства: 1) розглядає заяви про прийняття до громадянства України, вихід з громадянства України та подання про втрату громадянства України і вносить пропозиції Президенту України щодо задоволення цих заяв та подань; 2) повертає документи про прийняття до громадянства України чи про вихід з громадянства України уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань громадянства або Міністерству закордонних справ України для їх оформлення відповідно до вимог чинного законодавства України; 3) контролює виконання рішень, прийнятих Президентом України з питань громадянства.

Комісія при Президентові України з питань громадянства (далі — Комісія) у своїй діяльності керується нормами Конституції України, Закону «Про громадянство України», іншими законами, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, а також «Положенням про Комісію при Президентові України з питань громадянства», затвердженим Указом Президента України від 27 березня 2001 р. Ця Комісія є допоміжним органом при Президентові України. Вона утворена відповідно до Закону «Про громадянство України». Комісія діє у складі голови, заступника голови, відповідального секретаря та її членів. Заступником голови Комісії за посадою є керівник Управління з питань громадянства Адміністрації Президента України, відповідальним секретарем Комісії — завідувач сектору по забезпеченню діяльності Комісії з питань громадянства цього Управління.

Для реалізації своїх завдань Комісія має необхідні повноваження: право повертати документи про прийняття до громадянства України чи про вихід з громадянства України Міністерству внутрішніх справ України або Міністерству закордонних справ України для їх оформлення відповідно до вимог чинного законодавства України; одержувати в установленому порядку від центральних та місцевих органів виконавчої влади матеріали, необхідні для розгляду заяв про прийняття до громадянства України і про вихід з громадянства України, подань про втрату громадянства України тощо.

Згідно зі ст. 24 Закону «Про громадянство України» спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань громадянства і підпорядковані йому органи здійснюють такі повноваження: 1) приймають заяви разом з необхідними документами щодо прийняття до громадянства України та виходу з громадянства України, перевіряють правильність їх оформлення, відсутність підстав, за наявності яких особа не приймається до громадянства України, а також підстав, за наявності яких не допускається вихід з громадянства України, і разом зі своїм висновком надсилають на розгляд Комісії при «Президентові України з питань громадянства; 2) готують подання про втрату особами громадянства України і разом з необхідними документами надсилають на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства; 3) приймають рішення про оформлення набуття громадянства України особами за підставами, передбаченими пунктами 1, 2, 4—10 ст. 6 цього закону; 4) скасовують прийняті ними рішення про оформлення набуття громадянства України у випадках, передбачених ст. 21 цього закону; 5) виконують рішення Президента України з питань громадянства; 6) видають особам, які набули громадянство України, паспорти громадян України, свідоцтва про належність до громадянства України (для осіб віком до 16 років), тимчасові посвідчення громадянина України, проїзні документи дитини, довідки про припинення громадянства України; 7) вилучають у осіб, громадянство України яких припинено, паспорти громадянина України, свідоцтва про належність до громадянства України, тимчасові посвідчення громадян України, паспорти громадянина України для виїзду за кордон, проїзні документи дитини; 8) ведуть облік осіб, які набули громадянство України та припинили громадянство України.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань громадянства раз на півріччя повинен інформувати Комісію при Президентові України з питань громадянства про виконання рішень Президента України з питань громадянства. Він і підпорядковані йому органи здійснюють повноваження, передбачені частиною першою ст. 21 закону, стосовно осіб, які проживають на території України.

Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва і консульські установи України здійснюють повноваження, передбачені ст. 24 Закону «Про громадянство України» стосовно осіб, які постійно проживають за кордоном.

Процедури провадження справ з питань громадянства детально регламентуються в затвердженому Указом Президента України 27 березня 2001 р. «Порядку провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень». Цей документ відповідно до Закону «Про громадянство України» містить: перелік документів, які подаються для встановлення належності до громадянства, прийняття до громадянства; оформлення набуття громадянства України; припинення громадянства України; скасування рішень про оформлення набуття громадянства України; процедуру подання цих документів та провадження за ними; виконання прийнятих рішень з питань громадянства України.

Так, для оформлення поновлення у громадянстві України особа, яка після прийняття громадянства України не набула іноземного громадянства, подає такі документи: а) заяву у двох примірниках про поновлення у громадянстві України; б) три фотокартки (розміром 35 на 45 мм); в) довідку про припинення громадянства або інший документ, що підтверджує припинення громадянства України; г) декларацію про відсутність іноземного громадянства.

Законодавче врегульований порядок виконання прийнятих рішень з питань громадянства. Так, у разі прийняття щодо особи рішення про встановлення належності до громадянства України, прийняття до громадянства України або оформлення набуття громадянства України головні управління МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві, Київській області, управління МВС України в областях, місті Севастополі, дипломатичне представництво чи консульська установа України за місцем її проживання реєструють особу громадянина України. Такій особі видається довідка про реєстрацію особи громадянином України, яка подається нею для одержання документів, що підтверджують громадянство України. Особам, які постійно проживають за кордоном і набули громадянства України, за винятком осіб, які взяли зобов'язання припинити іноземне громадянство, дипломатичні представництва чи консульські установи України видають паспорти України для виїзду за кордон або свідоцтва про належність до громадянства України.

Загальний строк виконання рішень з питань громадянства не повинен перевищувати одного місяця.

Закон «Про громадянство України» встановлює порядок оскарження рішень з питань громадянства, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб.

Рішення з питань громадянства, прийняті спеціально уповно-вазфеним центральним органом виконавчої влади з питань громадянства, Міністерством закордонних справ України та їх органами, можуть бути оскаржені в установленому законом порядку до суду. Дії та бездіяльність посадових і службових осіб, які порушують порядок та строки розгляду справ про громадянство і виконання рішень з питань громадянства, можуть бути оскаржені у судовому та адміністративному порядку. Особи, які постійно проживають за кордоном, оскаржують неправомірні дії чи бездіяльність посадових осіб дипломатичних представництв чи консульських установ України в установленому законом порядку до суду.

Таким чином, є всі підстави вважати, що інститут громадянства в Україні відповідає міжнародно-правовим стандартам і його норми спрямовані на забезпечення стійкого правового зв'язку людини і Української держави, на забезпечення прав особи в різних сферах суспільного життя.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття громадянства України.
2. На яких принципах базується правове регулювання громадянства України?
3. Які підстави та форми набуття громадянства України?
4. Які підстави та форми припинення громадянства України?
5. Перелічіть систему органів, які займаються вирішенням в Україні питань громадянства.
6. Яка процедура провадження справ щодо громадянства?

